

jezikovne pravice koroških Slovencev in Slovencev pod Italijo vedno bolj okrnjene.

Ob nastanku skupne jugoslovanske države je na njenem finančnem trgu zavlada precejšnja zmeda. V obtoku so bile štiri valute: dinar, perper, bolgarski lev in avstro-ogrsko krona. Ta je še dve leti po koncu vojne ostala edino uradno plačilno sredstvo v precejšnjem delu nove države, med drugim tudi na slovenskih tleh. Ker je njihova vrednost močno padla, država pa je želela preprečiti vnos novih bankovcev iz Avstrije in Madžarske, je ves **denar** v obtoku najprej žigosala in nato še kolkovala. Leta 1920 je kronske bankovce zamenjala z dinarsko-kronskimi (po menjalnem razmerju štiri krone za en dinar), s 1. januarjem 1923 pa je postal dinar edino plačilno sredstvo na jugoslovanskih tleh.

Žigosani in kolkovani avstro-ogrski bankovci so bili v obtoku do spomladi 1920, ko so jih zamenjali dinarski, na katerih pa je bila vrednost odtisnjena tudi v kronah. (Muzej novejšje zgodovine Slovenije; v zasebni lasti)

Zdravstvene razmere na slovenskih tleh so bile ob koncu 1. svetovne vojne skrb zbujajoče. Rodnost je strahovito padla, umrljivost močno narasla, zelo se je povečalo število tuberkuloznih bolnikov, razsajali so španska gripa, griža, legar (trebušni tifus), pegavica (pegasti tifus), koze, davica, škrlatinka in spolno prenosljive bolezni. Oblast je v boju proti njim določala razne preventivne ukrepe in z občasnimi letaki in časopisnimi članki seznanjala prebivalstvo o nevarnostih boleznih, njihovih simptomih in načinih zdravljenja. Ukrepi niso vedno zadoščali, še posebej v primeru španske gripe, ki je razsajala jeseni 1918. Zaradi velike obolevnosti med šolsko mladino so morali za nekaj časa zapreti večino šol. Španska gripa je na slovenskih tleh zahtevala 6 306 življenj.

Invalidska problematika je predstavljala eno najtežjih in najbolj skelečih ran povojnega socialnega skrbstva, saj je v Sloveniji leta 1921 živelo kar 11 467 invalidov in 31 049 vojnih vdov, s 49 182 nepreskrbljenimi družinskimi člani. Vojaški vojni invalidi so bili v 62 % stari od 30 do 40 let. Oblasti so jim pomagale z izdajanjem protez, izplačevanjem invalidnin, bolnišničnim in klimatskim zdravljenjem, prekvalifikacijo, nameščanjem na prosta delovna mesta, oskrbovanjem dela nezmožnih ipd., prebivalstvo pa je zanje zbiralo obleko, obutev in prostovoljne denarne prispevke.

Razglas o brezplačnem cepljenju proti kozam v Ljubljani (junij 1919). (SI_ZAL_LJU/0489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, fasc. 1857, fol. 384)

Tudi sodišča so imela v prvih povojnih letih veliko dela, ko so **padle in pogrešane vojake**, za katerimi se je izgubila vsaka sled, razglašala za mrtve, prepisovala njihovo premoženje na svojce in urejala skrbništvo nad mladoletnimi sirotami. Sodišče je postopek za razglasitev za mrtvega začelo na predlog sorodnikov, oklicni rok je trajal od pol do enega leta. Če se pogrešani v tem času ni javil in sodišče ni prejelo nobenih drugih dokazil, da je še živ, je pogrešanega razglasilo za mrtvega. Takšnih primerov je bilo veliko.

Vojni invalid Matic Debeljak iz Stare Oselice v Poljanski dolini. (v zasebni lasti)

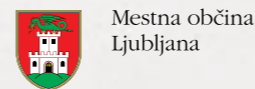
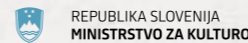

Ivan Jurkovič: Žalujoča Slovenija, 1928, dopasni kip na spomeniku žrtvam 1. svetovne vojne v Škofji Loki. (foto: Tomaž Lunder)

Slovinci, začenjajo se novi časi ... (1918–1920)

Avtorice razstave: Elizabeta Eržen Podlipnik, Mira Hodnik, Dunja Mušič, Judita Šega
Besedilo zbiranke: mag. Hana Habjan
Jezikovni pregled: mag. Alenka Klemenc
Oblikovanje: Barbara Bogataj Kokalj
Fotografije: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Mestni muzej Idrija, Marija Krajnik, Škofja Loka, Tomaž Lunder, Škofja Loka
Izdal in založil: Zgodovinski arhiv Ljubljana, zanj mag. Mitja Sadek
Tisk: Medium d.o.o.
Razstavo so podprli: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Mestna občina Ljubljana, Zaslon, Media Bus d.o.o.

www.zal-lj.si

SLOVENC,

**ZAČENJAJO SE
NOVI ČASI ...**

(1918–1920)

Manifestacija ob ustanovitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, na Kongresnem trgu v Ljubljani (29. 10. 1918). (SI_ZAL_LJU/0342, Zbirka fotografij, I1-013-001)

Verigar trga okove. Prva poštna znamka Države Slovencev, Hrvatov in Srbov – narisal jo je Ivan Vavpotič. (Muzej novejšje zgodovine Slovenije in Zgodovinski arhiv Ljubljana)

Plebiscitna razglednica z geslom Kni škoda za črville, za tvoje noje, da za spufano Avstrijo brusiš pete, je opozarjala na zadolženost Avstrije po vojni. (SI_ZAL_NME/0191 Zbirka Koroški plebiscit, t. e. 1.)

Junija 1920 je prestolonaslednik Aleksander prvič uradno obiskal Slovenijo. (SI_ZAL_LJU/0342, Zbirka fotografij, A5-075-043)

Spomladi 1918 je italijanska **fronta začela razpadati**, avstro-ogrsko vojsko sta preplavila nemir in nezadovoljstvo. Izbruhnili so spontani upori vojakov v zaledju, ki so bili krvavo zadušeni, avstro-ogrsko vojska, sestavljena pretežno iz vojakov nenemških narodov, pa je postala nezanesljiva. Poglobljala so se tudi politična nesoglasja v avstrijskem parlamentu in južni Slovani so postajali vse glasnejši v zahtevi po samostojnosti.

S podpisom premirja med Avstro-Ogrsko in Italijo (3. 11. 1918) je bila avstro-ogrsko vojska demobilizirana, predati je morala polovico vojne opreme, takoj izpustiti vse vojne ujetnike ter se umakniti z ozemlja, ki je bilo po Londonskem sporazumu obljubljeno Italiji. Glavnina vojaštva se je domov peš vračala do prvih železnic in nato z vlaki v notranjost nekdanje monarhije. Prehod polmilijonske armade skozi Slovenijo je bil zaključen 12. novembra, zadnji večji transport vojaštva se je odpeljal 14. novembra 1918.

Osamosvajanje Slovencev je potekalo vzporedno z razpadanjem avstrijske vojske in oblasti. Jugoslovanski klub je z Majniško deklaracijo (30. 5. 1917) v dunajskem državnem zboru zahteval združitev Južnih Slovanov v avtonomno enoto znotraj monarhije, vedno bolj so se kazale tudi težnje po ustanovitvi samostojnih držav. Avgusta 1918 je bil ustanovljen slovenski Narodni svet, ki je kot organ slovenske nacionalne oblasti deloval vzporedno z oblastjo avstro-ogrške monarhije. Dne 29. oktobra 1918 je bila razglašena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS), ki je ostala samostojna le do 1. decembra 1918, ko je srbski prestolonaslednik Aleksander Karađorđević razglasil njeno združitev s Kraljevino Srbijo v novo državo – Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Slovensko ozemlje je bilo takoj po razpadu Avstro-Ogrske (1918) razdeljeno med štiri države. Večina Slovencev je živela v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov (kasneje Kraljestvu Srbov, Hrvatov in Slovencev). Po podpisu Trianonske mirovne pogodbe (4. 6. 1920) je bilo k matični domovini priključeno

še Prekmurje, ki je bilo do takrat v okviru Madžarske, izgubili pa smo Primorsko, ki je pripadla Italiji.

S podpisom Rapalske mirovne pogodbe (12. 11. 1920), ki je z manjšimi spremembami veljala vse do leta 1947, je **italijanska oblast** na zasedenih ozemljih uvedla razoroževanje narodnih straž, ustanovitev vojaškega sodišča, predhodno cenzuro tiska, prepoved prestopanja demarkacijske črte in gibanja po Julijski krajini brez dovoljenja ter prepoved javnih zborovanj. Kasneje je bil izdan še ukaz o prepovedi izobešanja jugoslovanskih in avstrijskih zastav ter prepoved nošenja kokard z jugoslovanskimi barvami. Uporom prebivalstva so sledile internacije in deportacije civilnega prebivalstva in za vojsko sposobnih moških.

Na Koroškem se je boj za **določitev državne meje** končal s plebiscitom (10. 10. 1920), ki se je izšel v prid Avstrije. Na obeh straneh je pred njim potekala intenzivna (anti)propaganda s shodi in zborovanji, precej je bilo tudi nasilja. Plebiscitna kampanja Kraljevine SHS je močno poudarjala narodno zavest in svarila pred zadolženo Avstrijo, avstrijska propaganda pa

Mejni prehod med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in Kraljevino Italijo pri Hotedršici po podpisu Rapalske pogodbe (1920). (Mestni muzej Idrija)

je poudarjala predvsem ekonomske prednosti in ohranitev enotnosti Celovške kotline. Avstrijska stran je po plebiscitu nadaljevala z raznarodovalno politiko, s katero so Koroškimi Slovincem začeli omejevati jezikovne pravice, ki so si jih izborili v Avstro-Ogrski. V letih po plebiscitu so nemški nacionalisti v več organizacijah izvajali pritiske na Slovence, ki so glasovali proti združitvi z Republiko Avstrijo, in sprožili val izseljevanja.

Tako je ob koncu vojne prišel na slovensko ozemlje **nov val beguncev**, ki so odhajali zaradi italijanske in avstrijske zasedbe Primorske in Koroške. Med begunci so bili najštevilnejši uradniki, policijski uslužbenci, prosvetni delavci, železničarji in dijaki. Oblasti v Ljubljani so beguncem nudile podporo do konca junija 1921.

Vlada v Beogradu je leta 1919 uveljavila nove **državne simbole in praznike**, ki so naslednjih dvajset let predstavljali jugoslovansko državo, preimenovali so ustanove, ki so se imenovali po bivših avstrijskih vladarjih, ukinili so stare avstrijske praznike. Z odlokom so bili 15. novembra 1919 uzakonjeni trije novi državni prazniki: t. i. Dan ujedinjenja (1. december), rojstni dan kralja Petra I. (12. julij) in Vidov dan (28. junij). Državni prazniki so bili dela in pouka prosti dnevi, za uradnike, učence in njihove učitelje je bila obvezna udeležba pri cerkvenih obredih in proslavah, organizirane so bile vojaške parade. Po novem so, zlasti v šolah, obeleževali obletnice rojstev in smrti pomembnih slovenskih in drugih slovanskih mož.

Aleksander Karađorđević, srbski regent že od leta 1914, se je konec junija 1920 podal na **prvi uradni obisk** hrvaških in slovenskih krajev, ki so ga z veliko pozornostjo in naklonjenostjo spremljali takratni časopisi. Najprej

Poslopje Univerze v Ljubljani, ustanovljene leta 1919. (SI_ZAL_LJU/0342, Zbirka fotografij, A01-027)